

Građanski odgoj i obrazovanje u Hrvatskoj: pregled literature

Babić, Ines

Undergraduate thesis / Završni rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:372889>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-10**

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet Osijek
Sveučilišni prijediplomski dvopredmetni studij Njemački jezik i književnost i
Pedagogija

Ines Babić

Građanski odgoj i obrazovanje u Hrvatskoj: pregled literature

Završni rad

Mentorica: prof. dr. sc. Marija Sablić

Osijek, 2024.

Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet Osijek
Odsjek za pedagogiju
Sveučilišni prijediplomski dvopredmetni studij Njemački jezik i književnost i
Pedagogija

Ines Babić

Građanski odgoj i obrazovanje u Hrvatskoj: pregled literature

Završni rad

Društvene znanosti – Pedagogija – Posebne pedagogije

Mentorica: prof. dr. sc. Marija Sablić

Osijek, 2024.

Prilog: Izjava o akademskoj čestitosti i o suglasnosti za javno objavljivanje

Obveza je studenta da donju Izjavu vlastoručno potpiše i umetne kao treću stranicu završnoga, odnosno diplomskog rada.

IZJAVA

Izjavljujem s punom materijalnom i moralnom odgovornošću da sam ovaj rad samostalno napisao/napisala te da u njemu nema kopiranih ili prepisanih dijelova teksta tuđih radova, a da nisu označeni kao citati s navođenjem izvora odakle su preneseni.

Svojim vlastoručnim potpisom potvrđujem da sam suglasan/suglasna da Filozofski fakultet u Osijeku trajno pohrani i javno objavi ovaj moj rad u internetskoj bazi završnih i diplomskih radova knjižnice Filozofskog fakulteta u Osijeku, knjižnice Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

U Osijeku 17. rujna, 2024.

Jnes Rabić, 0122236221

Ime i prezime studenta, JMBAG

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Pojam Građanskog odgoja i obrazovanja	2
3. Građanski odgoj i obrazovanje kao dio Nacionalnog kurikulumuma	3
3.1. Odgojno-obrazovni ciljevi i struktura	5
3.2. Učenje, poučavanje i uloga nastavnika	7
3.3. Materijali, okružje i vrednovanje	9
4. Metodologija.....	10
4.1. Kurikulum Građanskog odgoja i obrazovanja u Hrvatskoj.....	12
4.2. Građanska kompetencija	13
4.3. Učenje i poučavanje Građanskog odgoja	15
5. Primjer dobre prakse.....	17
6. Preporuke i savjeti	18
7. Zaključak	20
8. Popis literature.....	21

Sažetak

Društvo je podležno raznim promjenama, a promjene u društvu zahtijevaju i promjene u odgojno-obrazovnom sustavu. Procesom globalizacije europska, ali i svjetska društva sve se više demokratiziraju te nastaju nove potrebe s kojima se susreću, što zahtijeva drugačiji pristup učenju i poučavanju raznih društvenih tema. Sve je više pluralističkih društava, sukoba među kulturama, nasilja, opće nezainteresiranosti i nepovjerenja prema državnim institucijama, zbog čega dolazi do sveopće krize društva. Posljednjih je godina moguće primijetiti razvoj niza odgojno-obrazovnih programa koji su za cilj imali promicati ljudska prava i slobode te ideju demokratskog, odgovornog i aktivnog građanstva. Takve i slične teme moguće je povezati sa školskim predmetima poput povijesti, politike i gospodarstva te sociologije. Građanski odgoj i obrazovanje u Hrvatskoj uveden je u Nacionalni kurikulum kao međupredmetna tema, a njegov je razvoj moguće pratiti kroz nekoliko etapa. Cilj ovog rada je pružiti sustavni pregled domaće stručne i znanstvene literature o temi Građanskog odgoja i obrazovanja s osvrtom na promjene u kurikulumu, metode učenja i poučavanja te odgojno-obrazovnih ishoda, pri čemu se nastoji pružiti uvid u aktualno stanje ove međupredmetne teme. Proučavanjem dostupne relevantne literature moguće je zaključiti kako su razna istraživanja doprinijela stvaranju uvida u postojeće stanje, pružila vrijedne rezultate kojima je moguće unaprijediti učenje i poučavanje ovoga predmeta, ali i sagledati problematiku implementacije istog u nastavni proces, pri čemu lokalne vlasti imaju presudnu ulogu. Osim toga, naveden je i jedan od primjera dobre prakse koji je dokazom da je Građanski odgoj i obrazovanje u Hrvatskoj ne samo nužan, već i uz dovoljno motivacije i podrške, ostvariv.

Ključne riječi: građanski odgoj i obrazovanje, Hrvatska, kurikulum, pregled literature, građanska kompetencija

1. Uvod

U ovom će radu biti riječ o pojmu i definiciji Građanskog odgoja i obrazovanja u kontekstu odgojno-obrazovnih ustanova kao predmeta poučavanja i pripreme mladih generacija za sudjelovanje u aktivnom građanskom životu. Analizom već postojeće literature o navedenoj temi bit će dan pregled dosadašnjih spoznaja o predmetu Građanskog odgoja i obrazovanja u Hrvatskoj te o mogućim implikacijama istog u budućoj nastavi. Pokušajem osuvremenjivanja i prilagodbe nastavnog programa europskim kriterijima, Nacionalni je kurikulum podlegao mnogim promjenama među kojima je i uvođenje raznih međupredmetnih tema s ciljem interdisciplinarnog odgojno-obrazovnog procesa koji povezuje znanja i vještine iz više različitih područja koje pripremaju mlade generacije za kompleksan život u suvremenom demokratskom društvu. No u čemu je zapravo problematika ovog predmeta i zašto je dosad bio samo predmetom spomena u raznim literaturama, a kada je o praktičnoj primjeni riječ, rijetko koja ga je škola odlučila uvrstiti kao dio svog izvedbenog nastavnog plana?

U radu će biti definiran pojam Građanskog odgoja i obrazovanja, a potom će detaljnije biti opisane njegove sastavnice u Nacionalnom kurikulumu kao što su odgojno-obrazovni ciljevi, struktura, materijali, načini poučavanja i vrednovanja te uloga nastavnika u odgojno-obrazovnom procesu. Nakon toga, bit će pružen uvid u pregled literature te će se navesti preporuke i savjeti za ostvarenje cilja da se ovaj predmet sustavno uvede kao obvezan u sve hrvatske škole. Osim toga, bit će dan i primjer dobre prakse koji pokazuje da je uz dostatnu ustrajnost i podršku moguće ostvarenje svakog cilja.

2. Pojam Građanskog odgoja i obrazovanja

Kraj je Drugog svjetskog rata bio prilika za poboljšanjem društvenih odnosa među zemljama, potičući njihov razvoj te težeći ka integriranijem i demokratskom društvu u cjelini. Kako navode autori, „učenje za demokratsko građanstvo duboko je ukorijenjeno u ideju poslijeratne Europe kao integriranog, a opet kulturno raznolikog područja demokratske stabilnosti” (Dürr i sur., 2002, prema Beroš i Pongračić, 2019, str. 9).

Krenuvši od obrazovnog sustava, jedan od najvažnijih političkih ciljeva Europe bio je pripremiti mlade za ulogu aktivnog građanstva u poslijeratnom razvoju zemalja (Beroš i Pongračić, 2019). Programi obrazovanja za demokratsko građanstvo u Hrvatskoj neformalno se pojavljuju od početka 90-ih godina od strane organizacija civilnog društva, ali i nekih visokoškolskih institucija (ibid.). U Deklaraciji Vijeća Europe iz 1997. godine vidljiva je zabrinutost za izazove s kojima će se Europa suočavati u budućnosti te se naglašava važnost kulture i obrazovanja u unaprjeđenju razumijevanja međusobnih različitosti. Time je pokazana želja „za razvojem obrazovanja za demokratsko građanstvo temeljenog na pravima i odgovornostima građana i sudjelovanju mladih ljudi u civilnom društvu” (Dürr i sur., 2002, prema Beroš i Pongračić, 2019, str. 9). Vijeće je u svibnju 1999. godine usvojilo *Deklaraciju i program djelovanja u obrazovanju za demokratsko građanstvo temeljeno na pravima i odgovornostima građana* navodeći je kao integralnu djelatnost koja prije svega za cilj ima cjeloživotno učenje i osposobljavanje za aktivnu i odgovornu ulogu u građanskom životu, razvoj kulture ljudskih prava, pripremu za život u multikulturalnom društvu, ali i uzajamno razumijevanje i prihvaćanje, društvenu koheziju, solidarnost te poštovanje različitosti i jednake mogućnosti za svakoga (Beroš i Pongračić, 2019). No osim toga, u postojali su i problemi s kojima su se države morale suočiti, a to su nezainteresiranost građana i rastuća politička apatija (ibid.). Obrazovanje za demokratsko građanstvo i ljudska prava definira se kao „posebno (...) područje odgoja i obrazovanja kojemu je cilj pripremiti informiranoga, aktivnoga i odgovornoga – osnaženoga (emancipiranoga) građanina koji će sudjelovanjem u procesu odlučivanja pridonositi učvršćenju i razvoju demokracije i građanskoga društva” (Diković 2013, prema Beroš i Pongračić, 2019, str. 12).

3. Građanski odgoj i obrazovanje kao dio Nacionalnog kurikulumu

Republika se Hrvatska, postavši članicom Europske unije 2013. godine, a samim time i članicom Vijeća Europe obvezala na uvođenje odgoja i obrazovanja za ljudska prava i demokratsko građanstvo u svoj odgojno-obrazovni sustav (Pažur, 2017).

Prvi pokušaji uvođenja predmeta Građanskog odgoja i obrazovanja započeli su 1999. godine donošenjem *Nacionalnog programa odgoja i obrazovanja za ljudska prava i demokratsko građanstvo*, u sklopu čega se nalazio *Projekt građanin*. To je model kojeg je Agencija za odgoj i obrazovanje preuzela od američkog Centra za građansko obrazovanje, a bio je fakultativna projektna aktivnost u školama te su ga mogle provoditi sve zainteresirane škole s ciljem poticanja učenika na aktivizam te ostvarivanje pozitivnih promjena u njihovu socijalnom okružju (ibid). Koraci za provođenje ove aktivnosti bili su: uočavanje problema javne politike u zajednici, odabir problema za istraživanje, prikupljanje podataka o problemu koji će se istraživati, izrada i predstavljanje razrednog portfelja te osvrt na iskustvo učenja (ibid.). Svake bi se godine na županijskim i nacionalnim smotrama projekata predstavljali najbolji radovi te je ovaj model bio najrasprostranjeniji i temeljni oblik u školama, zadržavši se od donošenja dokumenta pa sve do 2010. godine (ibid). Ovom su se temom dotad najviše bavile organizacije civilnog društva, koje su se zalagale za potpuno uvođenje ove teme u hrvatski odgojno-obrazovni sustav, pri čemu se najviše ističe GOOD inicijativa. U tom okviru provodile su se razne edukacije nastavnika, učitelja, suradnika i ostalih sudionika civilnog sektora, koja je ovisela o motivaciji onih koji su se odlučili na ovaj projekt u svojim školama, bila vrlo neujednačena.

Godine od 2010. do 2014. autorica navodi kao najturbulentnije i najintenzivnije po pitanju razvoja Građanskog odgoja i obrazovanja, posebice jer je tada po „prvi puta u strateškom odgojno-obrazovnom dokumentu izričito spomenuta građanska kompetencija kao jedna od osam temeljnih kompetencija koje se trebaju razviti kod svih učenika“ (Pažur, 2017, str. 609). Od 27. kolovoza 2014. godine na snagu stupa odluka Ministarstva znanosti i obrazovanja o donošenju kurikulumu za međupredmetnu temu Građanskog odgoja i obrazovanja za sve osnovne i srednje škole u Republici Hrvatskoj. Ulaskom u Europsku uniju 2013. Hrvatska je otvorila svoja vrata raznim utjecajima europskih društava, zbog čega je bilo važno pripremiti mlade generacije za lakše snalaženje u pluralističkom društvu. U tom se razdoblju o temi Građanskog odgoja i obrazovanja aktivno govorilo na razini obrazovne politike, u medijima i raznim institucijama (Pažur, 2017). Obzirom na to da na održanim skupštinama na kojima se

raspravljalo o njegovim odgojno-obrazovnim ciljevima i prijedlozima provedbe nije bilo konkretnog rješenja, predmet Građanskog odgoja i obrazovanja ponovno se „vraća na margine obrazovne politike“ (Pažur, 2017, str. 611). Godine 2015. i 2016. provedeno je vanjsko vrednovanje Građanskog odgoja i obrazovanja te je za razliku od prethodnog razdoblja u kojemu su doneseni razni dokumenti i odredbe vezane za njegovo uvođenje u odgojno-obrazovni sustav, u ovom proveden velik broj istraživanja koja su svojim rezultatima približe opisali odnos mladih prema političkim, demokratskim i društvenim pitanjima.

Vještine koje se kod učenika nastoje razviti uvelike su povezane s kritičkim mišljenjem, aktivnim sudjelovanjem u političkom i društvenom životu zajednice, zdravom komunikacijom te etičkim i demokratskim načelima. Ono što se ovim predmetom nastoji postići jest samostalnost, snalažljivost te interes za pronalaženje rješenja na aktivne društvene probleme i izazove koje promjene u društvu sa sobom nose.

Odgovornost, ljudsko dostojanstvo, sloboda, ravnopravnost i solidarnost temeljne su vrijednosti koje se promiču učenjem i poučavanjem Građanskoga odgoja i obrazovanja, a osobita važnost pridaje se razvoju odgovornoga odnosa prema javnim dobrima i spremnosti doprinošenju zajedničkomu dobru (Ministarstvo znanosti i obrazovanja, 2019).

Naglašeno je prakticiranje demokratskih načela unutar školskog okružja te šire društvene zajednice, čime se želi istaknuti potreba ne samo teorijskih, već i praktičnih znanja. „Demokratizacija škole i demokratsko školsko ozračje temeljne su pretpostavke usklađenosti demokratskih vrijednosti kojima se učenici poučavaju i njihova izravna iskustva“, što ukazuje na to kako bi se aktivan građanski život trebao vježbati već u nastavi i školskom okružju (Ministarstvo znanosti i obrazovanja, 2019). Neki od primjera aktivnosti kojima je to moguće ostvariti su: izbori za predsjednika razreda, podjela uloga i zadataka učenicima, poticanje demokratskog donošenja odluka, zajedništva, ali i ugodnog razrednog ozračja i sl. Ono što Građanski odgoj i obrazovanje čini posebnim su „korištenje metoda suradničkoga i iskustvenoga učenja te učenje izvan škole“ (ibid). Raznim oblicima učenja kao što su učenje analiziranjem, istraživanjem te vrednovanjem informacija stvara se poticajno razredno ozračje u kojem nema nametnutih i ustaljenih vrijednosti, već učenik samostalno donosi zaključke i tako na temelju vlastitog iskustva i prikupljenog znanja formira određene vrijednosti.

3.1. Odgojno-obrazovni ciljevi i struktura

U okviru međupredmetne teme Građanskog odgoja i obrazovanja odgojno-obrazovni ciljevi podijeljeni su u četiri kategorije. U prvu kategoriju spada razvoj građanske kompetencije koja učenike priprema za obavljanje građanske uloge odgovornih i aktivnih članova društvene zajednice. Druga kategorija odnosi se na usvajanje „znanja o ljudskim pravima, političkim konceptima, procesima i političkim sustavima, te obilježjima demokratske zajednice i načinima sudjelovanja u njezinu političkome i društvenome životu“ (Ministarstvo znanosti i obrazovanja, 2019). Odgojno-obrazovni ciljevi treće kategorije usmjereni ka promicanju vrijednosti ljudskih prava kao što su ljudsko dostojanstvo, ravnopravnost, sloboda i solidarnost, pri čemu je težište na razvoju kritičkog mišljenja i komunikacijskih vještina poput argumentiranja. Naposljetku, četvrta je kategorija povezana s razvojem propisanih temeljnih vrijednosti, pri čemu se prvenstveno misli na:

„slobodu, jednakost, etičnost, moral, obiteljske vrijednosti i vrijednost braka, nacionalnu ravnopravnost i ravnopravnost spolova, mirotvorstvo, socijalnu pravdu, poštivanje prava čovjeka, nepovredivost vlasništva i doma, očuvanje prirode i čovjekova okoliša, vladavinu prava i demokratski višestranački sustav“ (Ministarstvo znanosti i obrazovanja, 2019).

Što se tiče strukture ove međupredmetne teme, i ona je podijeljena na tri velike kurikulumske domene: domena Ljudskih prava, domena Demokracije te domena Društvene zajednice, čijim se međusobnim prožimanjem ostvaruju odgojno-obrazovni ciljevi.

Općenito govoreći, ljudska su prava temelj osobnog rasta i razvoja kako pojedinca, tako i društva. Mladi su ljudi „nositelji demokratskih promjena i promicatelji demokratskih vrijednosti“ (ibid.), koji aktivnim radom u školskoj i široj društvenoj zajednici stječu i prakticiraju kompetencije demokratskog odlučivanja i političkog sudjelovanja u donošenju važnih odluka kako na osobnoj, tako i na društvenoj razini. Najbolji način za učenje o ostvarivanju vlastitih prava jest učenje na konkretnim primjerima iz svakodnevnog života. Domena Ljudskih prava omogućuje učenicima prepoznavanje diskriminacije kao i primjereno reagiranje na istu te traženje pomoći. „Prihvatajući različitost kao značajku identiteta svakoga pojedinca, učenici razvijaju osjetljivost za druge i drugačije i prevladavaju stereotipe i predrasude“, što je ujedno i dugoročni cilj odgoja i obrazovanja za ljudska prava (ibid.).

Ljudska su prava usko vezana za demokratsko i slobodno društvo koje ih svojim djelovanjem nastoji zaštititi. Kao model odlučivanja u zajednici, demokracija po svojoj definiciji omogućava učenicima uključivanje u procese odlučivanja i stvaranja normi i pravila kojima se nastoji postići jednakost i ravnopravnost svih građana. Uz to, „odgoj i obrazovanje za demokratsko građanstvo jača društvenu povezanost, međusobno razumijevanje i solidarnost i potiče razvoj domoljublja“ (ibid.).

Učenike se nastoji poučiti tomu da su dobrobit pojedinca i društvene zajednice kojoj on pripada uvelike povezani te ih se potiče da aktivnim sudjelovanjem u građanskom i političkom životu preuzmu odgovornost za dobrobit cjelokupne zajednice. Oni primjereno svojoj dobi upoznaju na koje sve načine mogu sudjelovati u odlukama zajednice te ih se potiče da demokratske vrijednosti praktično primijene ponajprije u razrednom okružju, a potom i u široj lokalnoj, državnoj, europskoj, pa i međunarodnoj zajednici. Od iznimne je važnosti poučavanje kritičkom mišljenju, samostalnom odlučivanju te zauzimanju stava prema političkim odlukama koje utječu na demokratske vrijednosti. Učenike se upoznaje sa strukturom vlasti u Republici Hrvatskoj, njezinom položaju u europskom, ali i svjetskom okviru te ih se potiče na sudjelovanje, odlučivanje i glasanje pri donošenju odluka važnih za širu društvenu zajednicu. „Društvenom participacijom učenik stječe znanja, razvija vještine i oblikuje stavove o važnosti usklađivanja osobnih i zajedničkih interesa u zajednici i sudjelovanju svih građana u doprinošenju zajedničkom dobru“ (ibid.), pri čemu ga se između ostalog potiče i na primjereno reagiranje na društvenu isključenost. Na taj je način domena Društvene zajednice usmjerena na uočavanje, istraživanje te predlaganje rješenja za postojeće društvene probleme.

„Zalaganjem i sudjelovanjem u radu zajednice (primjerice udruga i nevladinih organizacija) promiče [se] zajedništvo i zajednički interes koji je u početku usmjeren na interes razreda, škole ili lokalne zajednice, a kasnije prerasta u građansku inicijativu u kojoj građani javno djeluju i zalažu se za promicanje vlastitih ideja za dobrobit društva“ (ibid.).

Učenicima se želi približiti utjecaj njihova aktivnog djelovanja te ih motivirati na daljnji rad i uključivanje koje naposljetku utječe ne samo na njihovu sredinu, već i na širu društvenu zajednicu.

Što se strukture kurikuluma tiče, on bi trebao obuhvaćati razdoblje od 1. razreda osnovne pa sve do 2. razreda srednje škole, pri čemu se razdoblje od 2. do 4. razreda srednje škole nadopunjava odgovarajućim aktivnostima. Kurikulum bi trebao obuhvaćati tri funkcionalne

dimenzije, a to su: građansko razumijevanje, građanske vještine i sposobnosti te građanske vrijednosti i stavovi te šest strukturnih dimenzija: ljudsko-pravna, politička, društvena, kulturološka, gospodarska i ekološka (Rukavina Kovačević, 2013). Cjelokupni je kurikulum koncipiran prema spiralnom modelu kroz četiri ciklusa na način da je 1. ciklusu (1. – 4. razred osnovne škole) cilj usmjerenost na učenika kao aktivnog i odgovornog sudionika razredne, školske i lokalne zajednice pri čemu se teme obrađuju izvannastavnim aktivnostima. 2. i 3. ciklus traju od 5. do 8. razreda osnovne škole te im je fokus na proširivanju znanja iz prvog ciklusa učenjem za „građanina hrvatske domovinske zajednice“ (Rukavina Kovačević, 2013, str. 109), pri čemu se u 5. i 6. razredu odvija kao obvezna aktivnost, dok se u 7. i 8. izvodi kao izborni predmet. Posljednji ciklus provodi se u 1. i 2. razredu srednje škole, a njime se prethodna znanja, vještine i sadržaji naučeni kroz osnovnoškolsko obrazovanje nadopunjuju učenjem za „građana europske i međunarodne zajednice“ (ibid.). Za 3. i 4. razred obvezna je modularna izvannastavna provedba kurikuluma različitim inicijativama učenika u vlastitoj lokalnoj zajednici provođenjem raznih istraživačkih projekata, što ukazuje na važnost praktične nastave u učenju. U svakom je godištu za realizaciju ovog predmeta predviđeno do 35 sati (ibid.).

3.2. Učenje, poučavanje i uloga nastavnika

Učenje i poučavanje međupredmetne teme Građanskog odgoja i obrazovanja prvotno se temelji na oblikovanju stavova i razvoju kritičkog mišljenja kako bi učenik mogao samostalno donositi odluke, procjenjivati situacije te primjereno reagirati na goruća društvena pitanja i probleme. Aktivnost učenika potiče se „istraživačkim pristupom, problemskim učenjem, iskustvenim učenjem temeljenima na praktičnome radu“, kao i proučavanje otkrivanjem i raspravama (Ministarstvo znanosti i obrazovanja, 2019). Prema tome, učenik je, kao što bi uvijek trebao biti, u središtu nastavnog procesa. U proučavanju ove međupredmetne teme potiču se metode temeljene na iskustvu, poput stvarnih susreta s ljudima, simulacije različitih situacija u kojima se vježba aktivno rješavanje problema, ali i tehnike poput igre uloga te drugih dramsko-pedagoških metoda. Uz to, veliku ulogu ima i kritička uporaba medija, koja učenike potiče na analizu i interpretaciju informacija.

„Integriranim poučavanjem i interdisciplinarnošću nastavnih sadržaja iz područja Građanskog odgoja i obrazovanja sa sadržajima iz drugih nastavnih predmeta, projektnom nastavom, tj. istraživanjem o nekoj odabranoj interdisciplinarnoj temi postiže se, osim sagledavanja problema

s različitih aspekata, i socijalna interakcija učenika (...)“ (Ministarstvo znanosti i obrazovanja, 2019).

Pri tome se naglašava koliko suradničko učenje, toliko i individualizirani pristup kojim učenici usvajaju različite društvene vrijednosti kao što su tolerancija, prosocijalno ponašanje, uzajamno poštivanje i odgovornost. Ono što je pritom važno istaknuti jest da se učenicima treba omogućiti vježbanje, učenje i eksperimentiranje u novim situacijama u kojima će moći primijeniti svoja znanja i vještine.

S učenikom u središtu odgojno-obrazovnog procesa uloga učitelja svedena je na pripremu i osmišljavanje nastavnih aktivnosti u kojima učenici raspravom, otkrivanjem i razgovorom stječu nova znanja, vještine i iskustvo te razvijaju kritičko mišljenje i stavove. Učitelj bi svojim učenicima trebao biti najboljim primjerom, pa je tako u navedenom kontekstu on „uzor demokratskoga građanina“ svojim učenicima (ibid.). On svojim ponašanjem ima zadatak motivirati i osnažiti učenike za samostalni razvoj, kao i svojim primjerom promicati i štititi ljudska prava i građansku pismenost „kojom će učenici biti aktivni pokretači promjena u demokratskoj zajednici“ (ibid.). Osim planiranja i programiranja nastavnog procesa, on provodi i suradničko učenje istovremeno se koristeći individualiziranim pristupom kojim stvara ozračje povjerenja, solidarnosti, uzajamnog poštovanja te otvorenosti za nove ideje, poštujući i potičući pritom drugačija mišljenja za pronalaskom zajedničkog rješenja. Njegova se uloga također očituje i u važnosti osiguravanja uključenosti svih učenika te njihovo ravnopravno sudjelovanje. Pri nailasku na probleme, učitelj bi se trebao koristiti nenasilnim metodama rješavanja istih te dati povratnu informaciju o rezultatima učenja. Važno za istaknuti jest i činjenica da je on akter koji potiče učenike na sudjelovanje i povezivanje škole sa širom lokalnom zajednicom, čime im se pruža prilika za inovativnost, kreativnost, povezivanje te aktivno djelovanje u školskoj, tj. izvanškolskoj okolini.

Neke od tema u udžbenicima za osnovnu i srednju školu vezane su za pojam vlasti (definicija, oblici, organizacija), ulogu građana (sudjelovanje, odlučivanje, status), biranje vlasti i odgovornost (Agencija za odgoj i obrazovanje, 2010), ali i prava, kućnog reda, zdravog života, medija, uzora i idola, stereotipa i predrasuda, uvažavanja, prihvaćanja i poštivanja različitosti, volontiranja, suzbijanja nasilja, nenasilnog rješavanja problema, korupcije, potrošačkih prava, prava životinja, brige za okoliš i planet te dr. (Pecolaj i sur., 2021).

Kako je tema Građanskog odgoja i obrazovanja dinamično područje koje zahtjeva cjeloživotno učenje u kojem ključnu ulogu imaju suradnički i partnerski odnosi između vlasti, učitelja, učenika, roditelja te šire lokalne zajednice, učitelj bi se trebao kontinuirano stručno usavršavati. Trebao bi biti osjetljiv na interese i potrebe svojih učenika te pri pojavi problema sagledati ga iz njihove perspektive. Također, trebao bi shvaćati važnost jednakog odnošenja prema svim učenicima i s njima biti otvoren i spreman razgovarati o kontroverznim temama, ali i priznati kada pogriješi. Njegov se uspjeh očituje i u vođenju rasprava, razgovoru o aktualnim društvenim temama s primjerima iz svakodnevnog života te poticanju razmjene mišljenja (Ministarstvo znanosti i obrazovanja, 2019).

3.3. Materijali, okruženje i vrednovanje

Kao i kod ostalih nastavnih predmeta potiče se korištenje raznih nastavnih sredstava poput udžbenika, priručnika, enciklopedija, rječnika, književnih i znanstvenih djela te znanstveno-popularnih tekstova, ali i medija. Korisni su i razni dokumenti poput deklaracija, konvencija, zakona i pravilnika kao izvora normativnih odredbi. Za samostalan učenički rad preporučaju se i stručni članci te istraživačke studije. Korištenjem raznih medija učenici uče na konkretnim primjerima iz svakodnevnog života, analiziraju situacije i „problematiku iz područja demokracije, ljudskih prava i zajednice“, jer se izvorna stvarnost smatra važnim medijem za iskustveno učenje koje je jedno od karakteristika poučavanja Građanskog odgoja i obrazovanja (Ministarstvo znanosti i obrazovanja, 2019).

Osim učioničke nastave, preporuča se i posjet raznim udrugama, organizacijama i institucijama s kojima se nastava može povezati, pri čemu je važno voditi računa da posjet i program trebaju biti primjerene dobi, iskustvu i znanju učenika. Zadaća nastavnika jest pripremiti učenike za posjet istima pravodobno ih upoznavajući s institucijom koja se posjećuje, njezinim pravilima, očekivanjima od posjeta te očekivanjima i ishodima učenja. Ovakvim se oblicima nastave pridaje velika važnost jer se polazi od toga da se neposredno iskustvo koje učenici dobivaju ovakvim učenjem ne može ni s čim zamijeniti. Uz to, potiče se i korištenje novih tehnologija te drugih suvremenih oblika učenja. Jedan od takvih oblika jest rad u skupinama koji potiče razvoj pozitivnih suradničkih odnosa među učenicima. Na taj način se razvija odgovornost za individualni, ali i uspjeh grupe u cjelini, tj. uspjeh svih pojedinih članova. Ovim oblikom učenja „stvora se demokratsko ozračje prihvaćanja, tolerancije i solidarnosti u kojem će svaki učenik

doživjeti uvažavanje, priznanje i pohvalu“ (ibid.), što pozitivno utječe na motivaciju, uspjeh i razvoj svakog učenika. Te bi heterogene skupine trebale biti sastavljene od učenika različitih predznanja i sposobnosti kako bi učenici međusobno mogli učiti jedni od drugih te naučiti uvažavati mišljenje drugačije od njihova. Pritom su poželjne stalne izmjene suradničkog i individualnog rada, jer se na taj način potiče motivacija, samostalnost u radu te aktivnost učenika. Timskim radom, radom u skupinama ili u paru, učenici u skladu s vlastitim mogućnostima zajednički i podjednako doprinose ostvarenju cilja cjelokupne grupe ili tima, što ih ujedno priprema i za preuzimanje građanske uloge u suvremenom demokratskom društvu.

Vrednovanjem učenika nastoji se unaprijediti učenje te stvoriti suradnički odnos učenika i učitelja, koji neprestano prati ostvarivanje odgojno-obrazovnih ciljeva kako bi učeniku pružio kvalitetnu povratnu informaciju o njegovu napretku. Tako učitelj može dodatno prilagoditi ciljeve i usmjeriti nastavne aktivnosti kako bi kod svakog učenika potaknuo uspješnost. Način na koji se provodi provjera usvojenih vještina u predmetu Građanskog odgoja i obrazovanja je razina uključenosti u aktivnostima kao što su: „istraživanje, simulacije, realizacija projekata, provođenje akcija i aktivnosti za dobrobit zajednice i podizanje kvalitete života i volontiranje“ (ibid.). Učenici su aktivno uključeni u proces vrednovanja na način da stječu vještine samoprocjene te samostalnog postavljanja individualnih ciljeva učenja. Cilj kontinuiranog praćenja napretka učenika jest poticanje njegove samostalnosti, aktivnosti te razvoja, a temelji se na uvažavanju i prihvaćanju individualnih razlika, sposobnosti, znanja i vještina.

4. Metodologija

Pregled literature o Građanskom odgoju i obrazovanju obuhvatit će stručne i istraživačke radove, članke i izvještaje koji se bave problematikom ovoga predmeta od 2010. do 2023. godine. Prikupljeni su radovi rezultat pretraživanja znanstvenih baza *Hrčak*, *Google Znalac*, *Academia.edu* te *ResearchGate* pomoću ključnih riječi *građanski odgoj i obrazovanje*, *građanska kompetencija* i *kurikulum*. Od mnogobrojnih izvora, izbor je sužen na 14 radova koji se bave prethodno spomenutom tematikom a koji su odabrani prema sljedećim kriterijima:

- a) radovi objavljeni od 2010. do 2019. godine;
- b) radovi koji se bave predmetom Građanskog odgoja i obrazovanja u Republici Hrvatskoj;

- c) radovi koji se bave analizom kurikuluma, razvojem Građanskog odgoja, građanskom kompetencijom te obrazovnim politikama vezanim za ovaj predmet.

Cilj ovoga sustavnog pregleda literature jest analizom pronađenih relevantnih izvora odgovoriti na sljedeća istraživačka pitanja:

1. U kojoj se mjeri promijenio kurikulum Građanskog odgoja i obrazovanja u Hrvatskoj tijekom godina?
2. Koliko je važna građanska kompetencija i koliko je zastupljena u obrazovnoj politici?

Obzirom da svaki od odabranih radova posvećuje pažnju sličnim temama iz Građanskog odgoja i obrazovanja, radi lakše preglednosti u prilogu se nalazi tablica koja ih dijeli prema tematici kojom se pobliže bave.

Tablica 1. Prikaz podjele izvora prema tematici

Teme	Izvori
Kurikulum Građanskog odgoja i obrazovanja u Hrvatskoj	<ol style="list-style-type: none"> 1. Baketa i Bovan (2013) 2. Beroš i Pongračić (2019) 3. Pažur (2017) 4. Poštić i sur. (2017) 5. Spajić-Vrkaš i sur. (2015)
Građanska kompetencija	<ol style="list-style-type: none"> 6. AZOO (2013) 7. Europska komisija (2018) 8. GONG (2018) 9. Kovačić i Horvat (2016) 10. Sever i Horvat (2019)
Učenje i poučavanje Građanskog odgoja	<ol style="list-style-type: none"> 11. Baketa i Čulum (2015) 12. Čop i sur. (2010) 13. Rukavina Kovačević (2013) 14. Spajić-Vrkaš i sur. (2015)

4.1. Kurikulum Građanskog odgoja i obrazovanja u Hrvatskoj

Uvođenje Građanskog odgoja i obrazovanja u hrvatske škole dugotrajan je proces koji je obilježen „nizom uspona i padova“ (Baketa i Bovan, 2013, str. 203). Već početkom 90-ih godina pokrenute su prve inicijative za uvođenjem obrazovanja s temama građanstva i demokracije, koje su se više odrazile na neformalno nego formalno obrazovanje (Baketa i Čulum, 2015). Jedna od istaknutih inicijativa jest *Projekt građanin*, projektna aktivnost koja je provedena u školama čiji su nastavnici i učitelji pokazali interes za sudjelovanjem (Pažur, 2017; Beroš i Pongračić, 2019). Kako dotad nisu postojale ozbiljne tendencije za uvođenjem ovog predmeta u hrvatski odgojno-obrazovni sustav već se samo ističe važnost njegovih sadržaja, interes za njegovim provođenjem ipak je vidljiv kod civilnog sektora koji je prepoznao važnost njegova uvođenja na svim razinama (Poštić i sur., 2017). To je moguće ostvariti „razvojem obrazovne politike, financiranjem neformalnih programa te osiguravanjem edukacija u tom području i povećanja dostupnosti informacijsko-komunikacijske tehnologije svim građanima (...)“ (Pažur, 2017, str. 608). Od 2010. godine ovaj je predmet propisan Nacionalnim okvirnim kurikulumom kao međupredmetna tema (Rukavina Kovačević, 2013) te se razdoblje od ove pa do 2014. godine navodi kao najintenzivnije razdoblje u razvoju kurikuluma Građanskog odgoja i obrazovanja i to s najznačajnijim promjenama u strukturi (Pažur, 2017; Beroš i Pongračić, 2019). Unatoč protivljenjima njegovu uvođenju u škole radi ideoloških dvojbi, predmet je eksperimentalno uveden u škole od 2012. do 2014. godine, no ipak je ostao samo međupredmetnom temom koja se provlači kroz ostale školske predmete. Jedan od problema kojeg autori ističu jest javna rasprava o Nacrtu nastavnog plana za Građanski odgoj i obrazovanje, koja nije objavljena niti na jednoj mrežnoj stranici nadležnih institucija te tako nedostupna javnosti (Baketa i Bovan, 2013; Pažur, 2017). Na mrežnim stranicama Ministarstva znanosti i obrazovanja ne postoji kategorija predviđena za predmet Građanskog odgoja i obrazovanja, nego tek arhivirane vijesti o informacijama njegove eksperimentalne provedbe. Iz toga slijedi kako Građanski odgoj nije u središtu interesa Ministarstva jer se ne radi na njegovom razvoju ili promociji (Pažur, 2017; Beroš i Pongračić, 2019), no na stranici Agencije za odgoj i obrazovanje ipak je moguće pronaći relevantne informacije o ovom predmetu kao jednom od projekata međunarodne suradnje i projekata Europske unije. 2015. godinu obilježila je i prva inicijativa škola koje su Građanski odgoj i obrazovanje provodile kao izvannastavnu aktivnost, iako je godinu kasnije, 2016. predmet uveden kao međupredmetna tema na razini cijele Hrvatske. Pojavljuje se pitanje je li uopće potrebno uvoditi još jedan zaseban predmet, kako će se ishodi učenja odraziti na oblikovanje stavova i vrijednosti učenika te koji bi sadržaji

uopće trebali biti uključeni pa je tako njegovo uvođenje naišlo na otpor (Baketa i Bovan, 2013; Pažur, 2017). Naime, smatra se kako sadržaj predmeta ne odgovara obiteljskim vrijednostima većinskog stanovništva te općoj nacionalnoj ideologiji, ali i nedostatno prikazuje kulturno-povijesni kontekst Hrvatske. S druge strane, smjernice za njegovu provedbu nedostatne su, postoji manjak domaće literature te nedostaje „stručnih i pedagoških preduvjeta za kvalitetnu provedbu Građanskog odgoja i obrazovanja“ (Pažur, 2017, str. 616; Beroš i Pongračić, 2019). Godinu 2015. i 2016. obilježila su razna istraživanja i stručni radovi koji se bave učincima eksperimentalne provedbe Građanskog odgoja i obrazovanja u nekoliko osnovnih i srednjih škola na temelju kojih su dane i preporuke za unaprjeđenje kvalitete, ali i smjernice za njegovu provedbu. Uzevši u obzir sve navedeno, moguće je zaključiti kako u hrvatski odgojno-obrazovni sustav Građanski odgoj i obrazovanje nije sustavno i kvalitetno uveden te kako političke vlasti nisu dovoljno svjesne važnosti građanske i demokratske kulture u odgojno-obrazovnom procesu (Poštić i sur., 2017).

Proučivši literaturu koja se bavi istraživanjem kurikuluma Građanskog odgoja i obrazovanja vidljivo je kako autori radova suglasno dijele faze razvoja kurikuluma na 3 ciklusa. Prvi se odnosi na početnu fazu u kojoj se Građanski odgoj spominje u sklopu *Projekta građanin*; drugi ciklus obilježen je raznim promjenama u kurikulumu te eksperimentalnim uvođenjem predmeta u škole, dok je treći usmjeren na istraživanja i vanjsko vrednovanje iz kojih su proizašli mnogi rezultati koji bi mogli pomoći u budućem sustavnom uvođenju ovog predmeta u hrvatske škole. Osim toga, postoje mnogi nedostaci kao što su nedostatni materijali i podrška od strane državne vlasti, izostanak osposobljavanja učitelja i nastavnika za poučavanje predmeta kao i nepotpune smjernice za njegovu provedbu.

4.2. Građanska kompetencija

Jedan od temeljnih ciljeva učenja Građanskog odgoja i obrazovanja jest stjecanje građanske kompetencije koja se temelji na poznavanju i baratanju pojmovima koji su vezani za demokraciju, građanstvo i ljudska prava (AZOO, 2013; Sever i Horvat, 2019). Uvrštena je u 8 temeljnih kompetencija za cjeloživotno učenje te se odnosi na obrazovanje za demokraciju i ljudska prava, društveni aktivizam, socijalne vještine i održivi razvoj (GONG, 2018). Građanska bi se kompetencija trebala razvijati od predškolskog pa sve do visokoškolskog obrazovanja, a važna je ne samo za aktivnu participaciju u društvu već i društvenu uključenost,

zapošljavanje i osobni rast (Kovačić i Horvat, 2016). Građanska kompetencija ujedno je i razvoj znanja, vještina i sposobnosti koje učenicima kao budućim građanima omogućuje razumijevanje te odgovorno i aktivno sudjelovanje u društvenoj zajednici. Prema Kurikulumu građanskog odgoja i obrazovanja iz 2012. godine, te su tri dimenzije važne za osposobljavanje učenika za aktivno sudjelovanje u socijalnoj, političkoj, građanskoj, pravnoj, gospodarskoj i kulturnoj sferi društva (Kovačić i Horvat, 2016).

Istraživanje iz 2015. godine provedeno od strane GONG-a, GOOD inicijative te IDIZ-a pokazuje kako mladi nemaju dostatnu građansku kompetenciju te nisu pokazali visok stupanj znanja u području ljudskih prava, politike i kulturnih različitosti, uz što se pokazao i nedostatan razvoj socijalnih vještina pa čak i prisutnost nedemokratskih vrijednosti (uvažavanje različitosti, diskriminacija, isključivanje i nasilje) (Sever i Horvat, 2019). Nasuprot tome, istraživanje Europske komisije iz 2018. godine pak pokazuje kako su hrvatski učenici pokazali iznadprosječno znanje o građanskim kompetencijama od ostalih zemalja, no kako imaju manje povjerenja u javne institucije, vladu i medije (GONG, 2018). Iz tog je moguće zaključiti kako je promjena kurikuluma pozitivno utjecala na popularizaciju ove teme i razvoj građanskih kompetencija mladih. Kada je riječ o uključivanju u razne aktivnosti u zajednici poput volontiranja, rezultati su ispodprosječni (Europska komisija, 2018). Postoji vrlo visok postotak učenika koji imaju mogućnost sudjelovanja u školskim izborima za predsjednika ili učeničko vijeće, no veoma mali postotak njih zapravo ima mogućnost stvarnog odlučivanja (GONG, 2018). Zbog prethodno spomenutih problema kao što su nedostatne smjernice, teorijska utemeljenost kurikuluma te nedostatak edukacije učitelja i nastavnika, nije osigurano dovoljno prostora za razvoj građanske kompetencije za što se kao rješenje predlaže uvođenje Građanskog odgoja i obrazovanja kao obveznog predmeta u sve škole. Suradnja škole sa širom zajednicom te organizacijama civilnog društva od iznimne je važnosti kako bi se kod učenika razvijala građanska kompetencija (GONG, 2018).

Demokratska kultura ovisi o dobro razvijenim kompetencijama kao što su: „sposobnost analiziranja, (...) predstavljanja problema, prepoznavanja alternativnih mogućnosti, sagledavanja problema iz više kutova, sposobnost izlaženja iz okvira vlastitih stajališta, sposobnost rješavanja i preveniranja sukoba te donošenja zaključaka i primjenjivanja istih u praksi“ (Bergan, 2007, prema Kovačić i Horvat, 2016, str. 16). Građanska se kompetencija u literaturi vrlo često povezuje i s političkom kompetencijom, pri čemu se spominje i politička pismenost koja je od izričite važnosti za razvoj stajališta, aktivno političko sudjelovanje i kritičko promišljanje o tekućim političkim i društvenim temama (Kovačić i Horvat, 2016).

Kada je riječ o poticanju razvoja građanske kompetencije kod učenika, naglasak je na praktičnim vještinama te novim metodama vrednovanja i ocjenjivanja istih. Učenike bi trebalo poticati na aktivno sudjelovanje u školskim aktivnostima, organizaciju različitih aktivnosti i skupova mladih te razmjenu informacija i znanja (Sever i Horvat, 2019).

Iz navedene literature moguće je zaključiti kako se kod svih autora građanska kompetencija smatra jednom od najvažnijih odgojno-obrazovnih ishoda učenja i poučavanja Građanskog odgoja i obrazovanja. Njezina je važnost za razvoj mladih u aktivne, samosvjesne i kritičke građane neupitna te je vrlo često povezana s političkom kompetencijom. Iako su posljednja istraživanja pokazala većim dijelom zadovoljavajuće rezultate učeničkog znanja o temama iz Građanskog odgoja, nije za zanemariti da nedostatnim sustavnim i kvalitetnim uvođenjem ovog predmeta u osnovne i srednje škole sustav nije iskoristio potencijal za doprinos razvoju građanske i društvene kompetencije kod učenika.

4.3. Učenje i poučavanje Građanskog odgoja

Kako bi se ostvario odgojno-obrazovni cilj važno je veliku pažnju posvetiti i načinu i metodama učenja i poučavanja Građanskog odgoja i obrazovanja. Potiče se, naime korištenje velikog broja različitih izvora kao što su mediji, novinski članci, književna djela, udžbenici, znanstvene i stručne studije, mediji i sl. koji su primjereni dobi i znanju učenika. Pritom bi nastava trebala biti usmjerena na učenika koji samoinicijativno uči, istražuje, raspravlja te izrađuje projekte uz pomoć i usmjerenje učitelja ili nastavnika (Spajić-Vrkaš i sur., 2015). Osim Građanskog odgoja i obrazovanja u osnovnim i srednjim školama, važno je o njemu govoriti i na razini visokoškolskog obrazovanja.

Obrazovanje se dijeli na formalno i neformalno, tj. informalno. Formalno se obrazovanje odnosi na redovne obveze i aktivnosti učenika ili studenata kojima se nastoji postići odgojno-obrazovni cilj, dok se neformalno odnosno informalno temelji na samoinicijativnom angažmanu učenika kroz razne izvannastavne aktivnosti ne samo u odgojno-obrazovnoj ustanovi, već i široj lokalnoj zajednici. Pritom bi bilo poželjno da škole i fakulteti vrednuju i takav način angažmana, jer bi to moglo pozitivno utjecati na motivaciju učenika. Oba ova modela za cilj imaju razvoj građanske kompetencije učenika (Baketa i Ćulum, 2015).

Kako bi se učenike što bolje i kvalitetnije pripremlilo za preuzimanje uloge aktivnog građana, potrebno je pobrinuti se i o osposobljavanju učitelja i nastavnika. Osim pomoćnog nastavnog materijala važno je i poticanje stvaranja centara za obrazovne savjete i resurse koji bi bili dostupni svim djelatnicima uključenima u proces obrazovanja za demokratsko građanstvo, ali i poticanje i osiguravanje priznanja uloge rada neformalnih okruženja te djelatnika civilnog društva (Baketa i Čulum, 2015).

Čop i sur. (2010) jasno diferenciraju pojmove učenja *o*, *za* i *kroz* demokraciju. Učenje *kroz* demokraciju daje detaljniji uvid te najviše približava tematiku Građanskog odgoja i obrazovanja učeniku iskustvenim učenjem kako u obrazovnoj ustanovi, tako i izvan nje. Jedan od primjera aktivnog učenja može biti i sudjelovanje gostiju civilnog društva u nastavi, ali i ostvarivanje i poticanje interakcije s drugim aktivnim građanima te pružanje prilike za upoznavanje s radom raznih lokalnih i državnih udruga. Uz to, oblici koji se preferiraju u formalnom odgojno-obrazovnom okruženju su participativno učenje, timski rad i interaktivne radionice.

Kurikulum Građanskog odgoja i obrazovanja sastoji se od nekoliko modula, a to su: osnove demokracije (učenje o vlasti, odgovornosti, privatnosti i pravdi), zakon u razredu (primjer kulture vladavine prava i demokracije), projekt građanin (razvoj poduzetnosti), socijalna solidarnost, humanitarno pravo i humane vrednote, suzbijanje korupcije i trgovanja ljudima, zaštita potrošača te razvoj volonterskog rada, interkulturalnosti, identiteta i ravnopravnosti spolova (Rukavina Kovačević, 2013).

Iz navedenog je moguće zaključiti kako predmet Građanskog odgoja i obrazovanja nudi širok spektar različitih tema koje su važne za širenje vidika i usvajanje raznih kompetencija učenika, i to ponajprije građanske kompetencije koja je od izuzetne važnosti za suvremeno demokratsko društvo. Pri učenju i poučavanju prvotno je važno kvalitetno osposobiti i pripremiti učitelje i nastavnike za provedbu predmeta Građanskog odgoja i obrazovanja kako bi oni mogli što bolje pripremiti učenike za njihovu građansku ulogu. Pri tome se ističe važnost korištenja raznih obrazovnih materijala, stavljajući u središte iskustveno učenje koje se pokazalo najboljim i najučinkovitijim oblikom usvajanja znanja.

5. Primjer dobre prakse

Jedan od primjera koje bespogovorno vrijedi istaknuti jest Varaždinska županija čiji su projekti provedeni u više od 30 osnovnih i 15-ak srednjih škola u školskoj godini 2021./2022. Na tom se području već dugi niz godina provodi Građanski odgoj i obrazovanje zahvaljujući entuzijastičnim i motiviranim nastavnicima i učiteljima koji su nastojali razviti građansku kompetenciju kod svojih učenika. Neke od teškoća s kojima su se susretali bila su pitanja kako probuditi interes učenika za ovaj predmet i tematiku kojom se on bavi, ali i na koji način roditeljima i djeci objasniti što ovaj predmet uopće jest. Objasnili su kako je zapravo riječ o složenoj temi

„koja se sastoji od, primjerice, načina na koji funkcioniraju država i lokalna zajednica, a obrađivat će se i teme vezane uz društveno-odgovorno poduzetništvo, volontiranje, uključenje u lokalnu zajednicu, ekologiju i obitelj i dr.“ (Regionalni tjednik plus, 2022).

Ustrajni u svome naumu, uspjeli su ne samo približiti ga učenicima, već su uspješno objavili i dva udžbenika, od 3. do 5. te od 6. do 8. razreda osnovne škole, čiji su autori Rosana Štrocinger i Berislav Njegovec. Autori tvrde kako bi navedena literatura trebala pomoći učenike približiti gradu te ih upoznati s načinom na koji on funkcionira, kao i s radom raznih udruga te informirati ih o volonterstvu, aktivnom građanstvu te načinima aktivne participacije u zajednici.

Ono što se pokazalo presudnim kada je riječ o uvođenju ovakvog projekta u škole bila je podrška Grada kojeg su varaždinski učitelji imali na raspolaganju, a što je utjecalo i na njihovu motivaciju i trud. Svjesni kako implementacija započinje malim koracima, radili su na tome da se postepeno uključuje što veći broj učenika u Građanski odgoj te smatraju, kako navode, da je rad na osvješćivanju o ovim temama od malih nogu ključno kako bi učenici izrasli u poštene, moralne, aktivne i odgovorne građane (ibid.). Tako se predmet Građanskog odgoja i obrazovanja počeo provoditi kao izvannastavna aktivnost, pri čemu su učitelji i nastavnici dobili odgovarajuću edukaciju potrebnu za provođenje i poučavanje ovog predmeta. Osim toga, novi su se udžbenici dijelili besplatno te pruženi roditeljima na uvid omogućili slobodu odlučivanja po pitanju uključivanja svojeg djeteta u projekt (ibid.).

Objavljena je i brošura s detaljnim uvodom u provedene aktivnosti, a samo neki od mnogih projekata u kojima su učenici sudjelovali i proširivali svoje obzore u vidu Građanskog odgoja i obrazovanja su: projekti ekologije i održivog razvoja, financija i potrošnje, izvannastavne učionice, zdrave prehrane, folklor, ručnog rada, klime i klimatskih promjena, sportova,

lokalnog i nacionalnog identiteta, novina i medija, stigmatizacije i diskriminacije, udomljavanja, mentalnog zdravlja, ljudskih prava, multikulturalne integracije, ekoaktivizma i volontiranja te mnoge druge (Varaždinska županija, 2022).

6. Preporuke i savjeti

Formalnim obrazovanjem učenici stječu razne kompetencije ključne za njihovu budućnost i daljnji razvoj. Procesom globalizacije javlja se sve veća potreba za političkim opismenjavanjem, razvojem građanske kompetencije, aktivnim sudjelovanjem u donošenju važnih uloga u društvenoj zajednici pojedinca, ali i međusobnim uvažavanjem i prihvaćanjem različitosti, čuvanjem nepovredivih ljudskih prava te razvojem odgovornosti pojedinca kako za sebe samoga, tako i za njegovu okolinu. Svih se ovih tema dotiče predmet Građanskog odgoja i obrazovanja, koji pruža detaljniji uvid u politički, društveni i pravni ustroj te načinu na koji zajednice i udruge djeluju, potičući uz to učenike na istraživanje i aktivno sudjelovanje u rješavanju društvenih problema ponajprije na razini škole, lokalne zajednice, a zatim i šire društvene okoline.

Iako istraživanja pokazuju kako su učenici upoznati s temeljnim pojmovima vezanima za Građanski odgoj i obrazovanje, rezultati ukazuju i na to da postoji visok stupanj nepovjerenja koje mladi osjećaju prema vlasti i državnim institucijama. Uz to, iako je Građanski odgoj i obrazovanje uvršten u Nacionalni kurikulum kao međupredmetna tema, rijetko koja škola ga je uvrstila u svoj nastavni plan i program što ukazuje na postojanje prepreka s kojima se prije svega suočavaju nastavnici u svojim lokalnim zajednicama. Time je moguće zaključiti da „građansko obrazovanje nije sustavno i kvalitetno uvedeno u hrvatske škole“ (GONG, 2018).

Predmet Građanskog odgoja i obrazovanja „treba biti primarno usmjeren na učenje o suvremenim liberalno-demokratskim društvima, važnosti aktivnog i odgovornog građanskog sudjelovanja, zaštiti ljudskih prava te uvažavanju različitosti, pluralizma i interkulturalnosti“, ali i na „razvoj znanja, (...) vještina i sposobnosti, kako intelektualnih s fokusom na kritičko mišljenje i analitičke vještine, tako i participacijskih s fokusom na komunikacijske vještine i suradnju“ (ibid.).

U istom su izvoru navedene neke od preporuka na temelju dosadašnjih istraživanja i analize istraživačkih i teorijskih radova za unaprjeđenje kvalitete i sustavnog razvoja Građanskog odgoja i obrazovanja. Neki od njih su uvođenje Građanskog odgoja i obrazovanja kao obveznog predmeta u sve osnovne i srednje škole, ali i povezivanje tematike ovog predmeta s

predmetima poput sociologije, politike i gospodarstva, geografije, povijesti i etike, te jezika, što omogućuje učenje o drugačijim kulturama. Pritom se ujedno radi i na integriranom učenju i multidisciplinarnosti, što je od velike važnosti za lakše, sustavnije i kvalitetnije učenje povezivanjem različitih sadržaja iz više predmeta.

Također, ističe se kako je tijekom nastavnoga sata važno izdvojiti vrijeme za osvrt na aktualne političke i društvene događaje i teme, poticati argumentiranu raspravu među učenicima te na taj način učiti o prihvaćanju i uvažavanju drugačijih mišljenja. Uz to, učenicima koji bi bili zainteresirani i za izvannastavne aktivnosti poželjno je omogućiti sudjelovanje u raznim projektima zajedno u suradnji s civilnim društvom. Osim toga, od iznimne je važnosti osiguravanje materijala i resursa potrebnih za provođenje različitih aktivnosti te omogućiti osposobljavanje nastavnika prvenstveno društveno-humanističkih predmeta, pri čemu lokalne i regionalne samouprave imaju ključnu ulogu pružanjem podrške. Dosadašnja istraživanja pokazala su kako je suradnja s Agencijom za znanost i obrazovanje i Ministarstvom znanosti i obrazovanja nedostatna, jer nastavnici ne dobivaju potrebne smjernice, odgovore na pitanja i nedoumice koje imaju vezano za predmet. Osim toga, kako je moguće zaključiti iz prethodno navedenog primjera Grada Varaždina, važno je prepoznati primjere dobre prakse, pružiti im financijsku potporu i razmjenu informacija s drugim školama kako bi se predmet Građanskog odgoja i obrazovanja po uzoru na njih lakše implementirao i u drugim dijelovima Hrvatske. Velika važnost pridaje se i učeničkim, roditeljskim i učiteljskim vijećima, čiji se rad treba podržavati kako bi demokratizacija i aktivno građanstvo uistinu došlo do izražaja ponajprije u lokalnim zajednicama (ibid.).

7. Zaključak

Hrvatska država mlada je demokracija koja zahtijeva politički pismene, aktivne, informirane, odgovorne te emancipirane građane (Beroš i Pongračić, 2019). Zbog toga je važno od rane dobi raditi na osvještavanju i poučavanju raznim političkim, društvenim, kulturnim i gospodarskim temama i to, naravno, primjereno dobi učenika. Na taj se način mlade priprema za aktivno sudjelovanje u građanskom životu, učeći ih o nepovredivim pravima svakog živog bića, aktivizmu, ekološkoj osviještenosti, vlasti, financijskoj, medijskoj i građanskoj pismenosti, održivom razvoju, zdravlju, volontiranju, različitostima i toleranciji prema drugačijima te suzbijanju diskriminacije i stereotipa manjina i pripadnika drugih socijalnih skupina.

Svrha poučavanja ovog predmeta očituje se u težnji da učenik svjesno i odgovorno preuzme ulogu aktivnog građana. Uspjeh poučavanja ovisi o interesu i motivaciji učenika za učenje o temama kojim se Građanski odgoj i obrazovanje bavi, pri čemu važnu ulogu ima nastavnik/učitelj, koji bi prije svega trebao prepoznati potencijal kod učenika i otkriti što je to što ga zanima te ga sukladno tome usmjeravati kako bi se na taj način ostvario. Zbog toga bi svaki učitelj trebao prilagoditi sadržaje prema potrebama i željama učenika, ali i okruženju, kako bi se ostvarili optimalni rezultati učenja. Od iznimne je važnosti uzeti u obzir povratnu informaciju učitelja, nastavnika i institucija koje se bave istraživanjem i vanjskim vrednovanjem ovog predmeta u nastavnom procesu, ali i učenika.

Dosadašnjim je istraživanjima pokazano kako postoji interes učenika i nastavnika za učenjem i poučavanjem Građanskog odgoja i obrazovanja, no očituje se nedostatak smjernica za rad, radnih materijala i literature, ali i potpore lokalne zajednice koja ima presudnu ulogu u motiviranju učitelja. Analizom sustavnog pregleda literature moguće je zamijetiti postojeće, no ipak nedostatne promjene u kurikulumu. Kako bi odgojno-obrazovni ishodi učenja i poučavanja Građanskog odgoja i obrazovanja u potpunosti bili ostvareni, potrebno je prije svega doraditi kurikulum te se usmjeriti na aktivno sustavno uvođenje ovog predmeta u nastavu. Osim toga, potrebno je dodatno osposobiti učitelje i nastavnike kako bi učenike što bolje pripremili za razvoj građanske kompetencije i rast u aktivne, odgovorne i samosvjesne građane suvremenog demokratskog društva. Građanska je kompetencija jedna od ključnih za cjeloživotno učenje te može i treba biti uključena u poučavanje integriranim učenjem kroz razne predmete, što predstavlja interdisciplinarnan pristup učenju i poučavanju kojem se danas teži.

8. Popis literature

- Agencija za odgoj i obrazovanje (2010). *Modul osnove demokracije: Vlast, pravda, odgovornost, privatnost*. Zagreb: AZOO. www.azoo.hr
- Agencija za odgoj i obrazovanje (2013). *Odgoj i obrazovanje za demokratsko građanstvo i ljudska prava. Uvidi iz Hrvatske, Mađarske, Crne Gore i Rumunjske*. Zagreb. Preuzeto s https://www.azoo.hr/app/uploads/uvezeno/images/razno/SUDIGO_brosura.pdf
- Baketa, N. i Bovan, K. (2023). “Ja ne želim da moje dijete...” – građanski odgoj i obrazovanje kao prilika za kulturni rat. *Politike polarizacije i kulturni rat u Hrvatskoj (199-221)*. Fakultet političkih znanosti. Zagreb. Preuzeto s https://www.researchgate.net/publication/372133905_Ja_ne_zelim_da_moje_dijete_-_gradanski_odgoj_i_obrazovanje_kao_prilika_za_kulturni_rat
- Baketa, N., i Ćulum, B. (2015). *Građanski odgoj i obrazovanje u kontekstu visokoškolskog obrazovanja: Politike, praksa i izazovi europskog i nacionalnog visokoškolskog prostora*. <https://doi.org/10.5281/ZENODO.12783653>
- Beroš, I., i Pongračić, L. (2019). *Analiza razvoja (kurikuluma) Građanskog odgoja i obrazovanja u hrvatskoj perspektivi*. UFZG. https://www.academia.edu/40918318/Analiza_razvoja_kurikuluma_Gra%C4%91anskog_odgoja_i_obrazovanja_u_hrvatskoj_perspektivi
- Čop, D. i sur. (2010). OBRAZOVANJE MLADIH ZA LJUDSKA PRAVA I DEMOKRATSKO GRAĐANSTVO. *Studiji o mladima za mlade*. Mreža mladih Hrvatske. Preuzeto s https://www.mmh.hr/uploads/publication/pdf/76/2010_MMH_bilten_mladi_za_mlade.pdf
- Europska komisija (2017). *Građanski odgoj i obrazovanje u školama u Europi – 2017. Ključne spoznaje Eurydicea*. Preuzeto s https://publications.europa.eu/resource/cellar/83c330f0-c847-11e7-9b01-01aa75ed71a1.0017.01/DOC_1
- Europska komisija (2018). *Pregled obrazovanja i osposobljavanja za 2018 Obrazovanje i izobrazba Hrvatska*. Preuzeto s https://publications.europa.eu/resource/cellar/260915de-2f41-11e9-8d04-01aa75ed71a1.0001.01/DOC_1

- GONG (2018). *Građansko obrazovanje u Hrvatskoj - policy preporuke*. Preuzeto s <https://www.gong.hr/media/uploads/2018pbgoogong.pdf>
- Kovačić, M. i Horvat, M., ur. (2016). *Od podanika do građana: razvoj građanske kompetencije mladih*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja. Preuzeto s <http://idiprints.knjiznica.idi.hr/507/1/Od%20podanika%20do%20gra%C4%91ana.pdf>
- Ministarstvo znanosti i obrazovanja (2019). *Odluka o donošenju kurikuluma za međupredmetnu temu Građanski odgoj i obrazovanje za osnovne i srednje škole u Republici Hrvatskoj*. Narodne Novine. Preuzeto s https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2019_01_10_217.html
- Pažur, M. (2017). Pregled razvoja građanskog odgoja i obrazovanja u Republici Hrvatskoj od 1999. godine do danas. *Školski vjesnik*, 66 (4.), 605-618. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/193674>
- Pecolaj, D., Bajkuša, M. i Šarić, M. (ur.) (2021) *Učenik građanin: zbirka prijedloga nastavnih priprema uz priručnik za Građanski odgoj i obrazovanje*. Zagreb: Forum za slobodu odgoja. Preuzeto s https://narodnenovine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2019_01_10_217.html
- Poštić, J., Horvat, M. i Đaković T. (2017). *Projekt Edukacija za građane - Građani za društveni razvoj i solidarnost*. Impressum. Preuzeto s https://www.kucaljudskihprava.hr/wp-content/uploads/2017/03/publikacija-gra%C4%91ani_za_du%C5%A1tveni_razvoj_i_solodarnost.pdf
- Regionalni tjednik plus (2022). *FOTO Samo je nekoliko dana ostalo do uvođenja Građanskog odgoja u varaždinske gradske osnovne škole*. Preuzeto s <https://regionalni.com/foto-samo-je-nekoliko-dana-ostalo-do-uvodenja-gradanskog-odgoja-u-varazdinske-gradske-osnovne-skole/>
- Rukavina Kovačević, K. (2013). GRAĐANSKI ODGOJ I OBRAZOVANJE U ŠKOLI – POTREBA ILI UVJET? *Riječki teološki časopis*, 41 (1), 101-136. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/118852>
- Sever, M. i Horvat, M. (2019). Građanski odgoj i obrazovanje kroz obrazovnu politiku Europske unije: slučaj Hrvatske. *Diskrepancija*, 15 (22/23), 18-29. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/224108>
- Spajić-Vrkaš, V. (2014) *Eksperimentalna provedba kurikuluma Građanskog odgoja i obrazovanja – Istraživački izvještaj*. Zagreb: Mreža mladih Hrvatske. Preuzeto s https://www.mmh.hr/uploads/publication/pdf/34/Eksperimentalna_provedba_kurikuluma

[_Gra%C4%91anskog_odgoja_i_obrazovanja_Istra%C5%BEiva%C4%8Dki_izvje%C5%
%A1taj.pdf](#)

- Spajić-Vrkaš, V. i sur. (2015). *(Ne)moć građanskog odgoja i obrazovanja: objedinjeni izvještaj o učincima eksperimentalne provedbe kurikuluma građanskog odgoja i obrazovanja u 12 osnovnih i srednjih škola (2012./2013.)*. Zagreb: Nacionalni centar za vanjsko vrednovanje obrazovanja. Preuzeto s https://www.ncvvo.hr/wp-content/uploads/2016/06/GOO_e_publicacija.pdf
- Varaždinska županija (2022). *Građanski odgoj i obrazovanje u praksi. Projekti osnovnih i srednjih škola Varaždinske županije u šk. god. 2021./2022.* Preuzeto s <https://www.ss-marusevec.hr/wp-content/uploads/2022/06/Brosura-gradjanski-odgoj.pdf>